

„Szövevényes” történetek

Az irodalmi szöveg összetett „szövet”, az irodalom „szövevény” – ezt sugallja számunkra Tapodi Zsuzsa irodalomtörténeti tanulmányokat közlétevé kötetének címe, míg munkáiban ezt a bonyolult hálózatot értelmezi, s teszi ezeket az értékeket követhetővé tökéletesen kimunkált, meggyőzően szakszerű és olvasmányos értekezői nyelve révén. Tapodi tanulmányai ékes bizonyítékai annak, hogy a tudományos színvonal nincs összefüggésben valamiféle szélsőségesen elvont, önmagáért létező/öngeneráló szakzsargon alkalmazásával.

Meggyőző erejét a kutatói rálátás széles perspektívájával, a diszciplináris átjárások iránti nyitottságával, az elméleti/történeti nézőpontok egyenrangú érvényesítésével, kérdésfeltevéseinek és módszereinek aktualitásával, az európai irodalmi diskurzusokban való jártasságával éri el.

Miként a (könyv hátlapján olvasható) méltatásában mondja recenzió: Tapodi Zsuzsa szerzői magatartása „egy – más nyelveken is értő, de önmagát elsősorban erdélyi magyar-ként meghatározó – hivatásos olvasóé”. Olyan értelmező beszél szövegek (világ) irodalmi szövevényéről, átjárásokról, motívumazonosságokról, aki egy tágabb kutatási területen, az imagológia vonzáskörében mozogva közelít irodalmi jelenségekhez, ugyanakkor szempontjai (pl. kultúrák kapcsolódásának és egymásra hatásának kutatása) regionális térben, kisebbségi irodalmi kontextusban érvényesülnek és működ-tethetők elsősorban.

A világirodalmi „távolság”, az az ókori, középkori, barokk és klasszicista alkotások (mint kiindulópont) és 20. század végi irodalmi szövegek (mint újraalkotás és aktualizáció) közötti táv jelöli az általa vizsgált motívumok transzformálódásának útját. Interdiszciplináris,

kultúraközi, kulturális antropológiai, imagológiai területekre vezet nyomkövetésük, kontextualizációjuk és értelmezésük. Tapodi Zsuzsa több tanulmányában is használja az irodalom létformájára vonatkozó „történet” és „nagy-történet” kifejezéseket, ami annak dinamikus történésként, folyamatosan megtörténő eseményként való (egyébként 20. század végi elméleteket preferáló) felfogására utal. Miként más recenzensek is észrevételezik: valahol

Tapodi irodalomról szóló értéke-zéseinek, interpretációinak és beszédmódjának háttérében a tanári hivatás is ott van, ami azért nagyon jó, mert azt mutatja, hogy e téren sem merevedett bele kanonizált elméletek/felfogások automatikus továbbításába, hanem van saját közvetíthető víziója irodalmak létezéséről és jelenségeiről.

Tapodi irodalomról szóló értékezéseinek, interpretációinak és beszédmódjának háttérében a tanári hivatás is ott van, ami azért nagyon jó, mert azt mutatja, hogy e téren sem merevedett bele kanonizált elméletek/felfogások automatikus továbbításába, hanem van saját közvetíthető víziója irodalmak létezéséről és jelenségeiről.

Világirodalmi tárgyú dolgozatainak értelmezési kiindulópontját alapművekhez, paradigmatisz alkotásokhoz (pl. Szophoklész, Molière,

Hašek, Kafka, Bulgakov, Hrabal, Zeffirelli művei) kapcsolódó toposzok és tropikus mozzanatok, olyan motívumok jelentik, amelyek kulturális átsajátítások révén behálózják a teljes (nyugat-)európai kultúrát. Ezen a nyomvonalon halad, s ezt a (végül, az évszázadok „átbeszélései”, szövegköziségek révén) hálózatossá váló szövevényt igyekszik – értelmezési stratégiákat kipróbálva és alkalmazva – felfejteni vizsgálataiban. Szophoklész *Oidipus király* című, i. e. a 420-as években bemutatott drámája ilyen alpmű, amelytől kezdődően követhető az a „távolodási” folyamat, amely az „önbeteljesítő prófécia”-ról alkotott mítoszi alaptézisnek az európai kultúrába (irodalomba) való, a kortárs művekig ható beágyazódását jelöli. Az említett tragédián kívül e „távolodási” sorban értelmezhető Szophoklész másik emblemikus alkotása, „atyád sorsában osztozol”-jóslatával az *Antigoné* is, miként Senecának a thébai uralkodó tragikus történetére való reflexiója az antikvitásban, hogy a középkori és újkori irodalom számos feldolgozásán (pl. *Gesta Romanorum*) keresztül a 20. század számos adaptációjában és újraírásában (pl. André Gide *Oedipusz*, Jean Cocteau *A pokoli gépezet*, Thomas Mann *A kiválasztott*, Julio Cortázar *Az összefüggő parkok*, *Titkos fegyverek*) nyerjen formát a vérfertőző király története. Nagyon izgalmas, érdekesítő elemzést olvashatunk ugyanezen szövegek közötti vonatkörben egy 17. századi spanyol barokk darabról, Pedro Calderón de la Barca *Az élet álom* című színművéről, amit Tapodi, miként az Oedipusz-történetet is, az „önfelismerés” drámájának tart. Értelmezésének elméleti téziséget egy 1968-ban napvilágot látott tanulmány, Robert K. Merton *Társadalmi elmélet és társadalmi struktúra* című alkotása szolgáltatja, miszerint az önbeteljesítő prófécia hatásmechanizmusa nem más, mint „egy adott helyzet kezdetben hamis meghatározása, mely azonban olyan viselkedést idéz elő, ami magával hozza a hamis előfeltevés beteljesülését” (11. o.).

A szerző irodalmi kultúráról alkotott felfogásába természetszerűleg tartozik

bele az intermediális kapcsolatok számbavétele. Az „önbeteljesítő prófécia” kapcsán kitér a jelentés filmbeli átsajátítására, amikor Cortázar novellájának Michelangelo Antonioni *Nagyítás* című filmjében történő megjelenítését vonja be az elemzési képbe. Franco Zeffirelli *Napfivér, Holdnővér* (1972) című filmjének transztextualitás jelentéseit kutatva viszont keresztény mitológiai/kultúrtartalmak, „bibliai motívumok és kanonizálódott ábrázolások” megfajtására és értelmezésére vállalkozik a genetika-i transztextualitás-szemléletet, illetve a ráismerésre alapozó (arisztotelészi) esztétikai hatást mint érvényesíthető szempontot választva. A Zeffirelli-film ábrázolta „átmenet rítusai”-t értelmezi rendkívül szuggesztív módon.

Korstílusok és stílusirányzatok, a velük járó ízlésbeli és műnemi/műfaji hierarchia képezi a *Szövegek szövege* több tanulmányának témáját. Reneszánsz életélmény, barokk létfelfogás, klasszicista ízlés és manierista ábrázolás, tehát általános érvényű problematikák állnak a vizsgálat középpontjában, miközben a múlt történéseinek és jelentéseinek emblemikus irodalmi megjelenítései, alpművek (pl. Molière-, Corneille-művek) képezik az értelmezések bázisát, melyek ugyanakkor 20. századi újraalkotásaik, Kafka-, Bulgakov-, Hrabal-, Pavić-regények felé mutatnak, ezek intertextuális vonatköre és átsajátításai (pl. új manierista ízlés létrehozása) jelenti a transzformáció kimenetét.

A szinte arányosan három részre tagolt kötet második fejezete (*Mássággépek, tükörképek*) imagológiai tanulmányokat tartalmaz, melyek kulcsszavai a másság-, identitás-, tükör- és interetnikus (tér)kép. Olyan sztereotip képi alakzatokat vizsgál bennük a szerző, amelyeknek lecsapódása és megjelenése (a nyelv képi erejénél fogva) irodalmi szövegekhez kapcsolható elsősorban. *A külföldieknek az erdélyiekéről és az erdélyi nemzetek egymásról alkotott képe a 19. század elején* című tanulmányában – szellemesen rájátszva a *képirók* kifejezés kettős jelentésére – nyugati/magyarországi (többek között Kazinczy Ferenc) és keleti/munténiai (többek között

Dinicu Golescu) írók, tudósok, emlékirat-írók szövegeit vizsgálja és elemzi abból a szempontból, milyen képet festettek a 19. századi Erdély interetnikus világáról és kultúrájáról. Kazinczy nézőpontja az *Erdélyi levelek*ben egyszerre rendi és értelmiségi felvilágosult szemlélet, a nyelvi/közösségi összetartozás-tudat és az elfogultság hangjai egyaránt jellemzik képalkotását, amikor az erdélyi magyarokról, székelyekről és szászokról mond véleményt. Vele szemben Golescu „azt figyelni mindenütt, mit vehetne át, mit honosíthatna meg országa fejlesztése érdekében. Útjának célja – legyen az bár fiainak svájci iskolába kísérése vagy gyógyulás keresése – alárendelődik a tapasztalatgyűjtésnek” (138. o.).

Tapodi Zsuzsa Jack Holland *Nőgyűlölet – a világ legrégebb előítélete* (2006) című könyvéről írt ismertetőjének nagy erénye, hogy kilép az elolvasott könyv tézisei ismertetésének és értékelésének kereteiből; a leszűrt tapasztalatot más olvasmány-élményei mellett a térségi folklórkutatás eredményeivel, kulturális antropológia feltárásokkal veti egybe, miáltal az erdélyi székely népeletnek és kultúrájának a nyugat-európai mozgásokkal való szinkronitására, illetve eltéréseire és egyediségére is rávilágít. Ebben a kontextusban értelmezi például Balázs Lajos néprajzkutatónak a csikszentdomokosi népi kultúra rituáléira vonatkozó gyűjtéseit, felfedezve bennük a mindenkori egyetemességet és a multikulturális értékrendet. A fejezet legfontosabb fogalmai az identitás és az etnikai viszonyrend kőre sorolható jelenségeket jelölik; a románságkép, nemzeti-etnikai és vallási

sztereotípiák, határhelyzet mint létélmény, interetnikus és interkulturális terek képezik vizsgálatának tárgyát az európai, a magyar és az erdélyi irodalomban.

A könyv harmadik fejezetében (*Irodalom és társadalmi kontextusai*) egy-egy bekezdés erejéig (pl. a Dózsa-dolgozatban) visszaköszön ránk az első fejezet „prófétikus” hangvétele, pontosabban – és komolyra fordítva a szót – a beteljesült próféciaira vonatkozó kutatások egy-egy aspektusa. Legizgalmasabb mindenképpen az Eötvös-regény, a *Magyarország 1514-ben* elemzése. Egy olyan mű, amelyet már sokan és sokféleképpen vizsgáltak, vizsgáltunk. Az irodalomtudós meglátásai mögött mindenképpen a tanári attitűd sejlik fel a dolgozatban. A felsőoktatásban talán így interpretálhat eredményesen kutatótanár, mint Tapodi, 19. századi klasszikus (megszólító erejükben kissé elévült) alkotásokat (némi túlzással: remekműveket) az újszerűség igényével. Olyan útmutató dolgozat, aminek eljárásait akkor is érdemes megszívlelnünk, ha magáról a jelenségről Én magam biztos, hogy hivatkozom rá. Miként az egész kötetre és kutatási univerzumára is érdemes.

Tapodi Zsuzsa (2014): *Szövegek szövege. Irodalomtörténeti tanulmányok*. RHT Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület, Bukarest–Kolozsvár.

Bence Erika

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék